

UDK 821.163.6.09–32 Magajna B.

Zoltan Jan

Nova Gorica

GORNJE MESTO BOGOMIRA MAGAJNE

Ob upoštevanju predhodnih analiz, med katerimi zavzemajo posebno mesto raziskave Franca Zadravca, prispevek razčleni razlike med prvo (1932) in drugo (1957) knjižno izdajo romana Gornje mesto Bogomira Magajne. Osvetljuje tudi zgradbo dela ter pisateljevo razumevanje poslanstva umetnika, tako da se pokažejo osnovne značilnosti pisateljeve poetike. Druga izdaja je hote ali nehoti premaknila temeljno sporočilo iz območja generacijskega romana v sfero individualnega (avto)biografskega.

Taking into account the previous analyses, among which Franc Zadavec's studies occupy a particularly prominent place, the article analyzes the differences between the first (1932) and the second (1957) editions of Bogomir Magajna's novel *Gornje mesto*. It also illuminates the structure of the novel and the author's understanding of the artist's mission, which reveals the basic characteristics of the author's poetics. The second edition, whether intentionally or not, moved the basic message from the area of a generational novel into the sphere of an individualistic (auto)biographical novel.

Ključne besede: Bogomir Magajna, France Vodnik, Ivan Cankar, Ivan Skušek, Franc Zadavec, Mirko Križman, generacijski roman, avtobiografski roman, slovenski roman, ekspresionizem, slovenska književnost med prvo in drugo svetovno vojno

Key words: Bogomir Magajna, France Vodnik, Ivan Cankar, Ivan Skušek, Franc Zadavec, Mirko Križman, generational novel, autobiographic novel, Slovene novel, Expressionism, Slovene literature between the two World Wars

France Vodnik si je v eseju *Povojni slovenski »romani generacije«*, ki je izšel 1936. leta v reviji *Dom in svet*, pri ocenjevanju takratnih slovenskih leposlovnih novosti za rdečo nit izbral termin *generacijski roman*. Naslonil se je na takratna aktualna vprašanja evropske refleksije literature, kolektivnega junaka in generacijskega romana, ki je ob tem analizirala takšna dela, kot so jih konec dvajsetih let pisali Ernst Glaeser (*Generacija 1902*), Maria Remarque (*Na zahodu nič novega*), Franc Werfel (*Mladostna krivda*) in drugi, ki so na ta način reševali eno temeljnih vprašanj, kdaj se individualno izkustvo povzpne v umetniške višine, ki bogatijo vse ljudi, tako da postane pisatelj prerok in odrešitelj najširših množic. Kritik, kasnejši urednik izbora del Bogomira Magajne, je s terminom generacijski roman združil tako različna besedila, kot so Pregljevo *Usahlo vrelo* (1929), Kreftov *Človek mrtvaških lobanj* (1929), Jarčevo *Novo mesto* (1930), *Celica* Juša Kozaka (1932), Šnuderlova *Izgubljena zemlja* (1934) in tudi roman Bogomira Magajne *Gornje mesto* (revijalna objava 1930, knjižna 1932, druga spremenjena knjižna izdaja 1957).

Vodnikovo izhodišče, ki je prisotno v številnih tedanjih esejih, je v svoje literarno-zgodovinske analize vključil Franc Zadavec, ki je ugotovil, da je generacijski roman neenotna literarna zvrst, ki pa ima v osnovi predvsem dva vira, Cankarjev vpliv in ekspresionistične zglede.¹ V tistem obdobju jih je pisala generacija, ki je hotela spreminjati svet. To jo je vodilo po eni strani v povsem konkretno družbeno angažiranost, po

¹ Vprašanje o generacijskem romanu je bila vodilna tema tudi v njegovem seminarju v akademskem letu 1968/69.

drugi strani pa v odkrivanje skrivnostnih, mitičnih in celo mističnih napovedi odrešitve človeštva, kar se pozna tudi pri romanu Bogomira Magajne (F. Zadravec 1972, 1973, 1997, 1999). Na nekaterih mestih tega romana bi sicer lahko iskali sledi ekspresionizma, vendar so neprimerno jasnejše poteze, ki kažejo na Ivana Cankarja, kot je ugotovil tudi Mirko Križman (M. Križman 1995). Druga značilnost teh romanov, ki jih je marsikdaj težko ločiti od avtobiografskih romanov, kamor jih je npr. vključeval Josip Vidmar v svojih kritikah,² pa je v tem, da so jih ustvarili razmeroma mladi pisatelji, ki so bolj kot obračun celotnega življenja opisovali neko prelomnico lastnega zorenja in skušali najti nadosebne, generacijske izkušnje pri obvladovanju družbe, ki se je kazala v vse bolj kruti pojavnosti (F. Zadravec 1972).

Magajna je svoj roman o triindvajsetletnem študentu medicine Simonu Jeraju napisal, ko je bil star šestindvajset let in je stopal na svojo poklicno pot.³ Bil je na prelomnici, ko se mnogim zaostreno postavljajo vprašanja: in kaj zdaj, kaj bom počel s svojim življenjem, kaj je njegovo bistvo, kaj moje poslanstvo. Tako se ob razmišljanju o *Gornjem mestu* Bogomira Magajne najprej postavlja vprašanje, kaj je generacijskega in kaj avtobiografskega v tem romanu. Dodatno vprašanje pa literarnemu zgodovinarju postavlja korekten, a malo opazen pripis v kolofonu zadnje izdaje dela Bogomira Magajne, ki ga je »z avtorjevim dovoljenjem redigiral Ivan Skušek«.⁴

Posegi v avtorjevo besedilo

Po merilih tekstne kritike bi morali upoštevati tretjo oziroma drugo knjižno izdajo kot dokončno avtorjevo različico, če ne bi domnevali, da je vprašljiv avtorjev pristanek na posege v besedilo. Ne razpolagamo s konkretnimi podatki, v kakšnih okoliščinah je prišlo do ponatisa pri takrat najuglednejši slovenski založbi, ki je knjižno opremo (trda vezava, polplatno, šivano) obogatila z izvirnimi Maleševimi ilustracijami, delo pa je kot prvi zvezek uvrstila v novo zbirko *Naše brazde*, ki bo »skušala zajeti tiste dragotine iz starejše slovenske književnosti, katerih pomen in lepota ne smeta utoniti v pozabo«, kot je urednik napisal na zavihku ovitka.⁵ Ob teh pozitivnih znamenjih pa ni mogoče prezreti, da gre za bistveno, za več kot šestdeset strani skrčeno besedilo prve knjižne izdaje romana s številnimi popravki ohranjenega besedila. Ob tem nas vsebina *Gornjega mesta* opozarja, da pisatelj najverjetneje ni z lahkoto pristal na radikalne posege v roman, čeprav se je morda zavedal, da je besedilo po četrto stoletja potrebno jezikovne redakcije in uskladitve z novo pravopisno normo. V roman je namreč vgradil vrsto idej, občutji, stališč in nazorov, pa tudi poetoloških izhodišč, motive in tematiko, ki se reflektirajo v domala celotnem njegovem ustvarjanju, ne glede na to, kdaj in koliko kasneje je nastalo, oziroma bilo objavljeno. Tu je pokazal, kdo je zanj

² Josip Vidmar: Literarni pregled II. V: Ljubljanski zvon 1929, str. 719.

³ Diplomiral je 1931. leta, roman pa je v glavnem zaključil med služenjem vojaškega roka naslednje leto. Isto leto je kot volonter nastopil tudi sekundariat (Z. Jan 1980).

⁴ Ivan Skušek (1923–1976), prevajalec in pesnik, je bil urednik Cankarjeve založbe, ki je 1957. leta izdala drugo, popravljeno in spremenjeno knjižno izdajo romana *Gornje mesto*. Knjigo je ilustriral Miha Maleš.

⁵ V teh letih je avtor dosegel zenit svoje poklicne poti zdravnika, bil je strokovnjak za zdravljenje z insulinom, dosegel je naslov primarij, njegova petdesetletnica je bila v javnosti dostojno opažena, že tri leta je bil predsednik založniškega sveta Lipe v Kopru, njegova leposlovna dela so izhajala tudi v ponatisih, vendar je prevladovalo zanimanje za njegova mladinska dela.

pokončen človek in kako razume poslanstvo umetnika, ki mora biti soljudem brat in jim pomagati v njihovih stiskah, pa naj so narodnostne ali socialne. Neposredno po zaključku študija medicine v Zagrebu, ki ga ni opravil zlahka, v romanu razglaša, da je poslanstvo umetnika pomembnejše kot diploma.

Primerjava med prvo in drugo redakcijo romana pokaže, da v zadnji različici ni ničesar dodanega, pač pa je precej besedila izpuščenega in preoblikovanega. Spremembe segajo na tri ravni. Najpogostejše najdemo praktično na vsaki strani, domala v vsakem odstavku. Prvotno besedilo izpred četrstoletja prilagajajo takratnemu pravopisu in normi knjižnega jezika ter odpravljajo nekatere slovnične pomanjkljivosti. Na tej ravni se sicer pojavljajo tudi posegi v avtorjev slog, saj je v nekaterih povedih spremenjena stavčna konstrukcija, zamenjane so starejše in redkejšje besede z nevtralnimi, členitev na odstavke je preglednejša.

Za oceno tovrstnih posegov, ki jim ne moremo očitati nekorektnosti in večinoma izboljšujejo prvotno besedilo, naj zadostuje primerjava dveh odlomkov:

Marija je hodila vsak dan pogledat na črno desko *godbene* šole, je *li* kdo pritrdil nanjo vabilo za poučevanje *godbe*. Dnevi so potekali, njen denar je kopnel. Kupovala je »Novosti« in »Jutranji list«. Toda oglasa ni bilo nobenega. Zbala se je *bodočih* dni in pisala stricu po denar. Stric ni odgovoril. Pričela je sama iskati od hiše do hiše, od kina do kina. Povsod pred njo jih je iskalo drugih sto. Vendar ji ni izginil dobri nasmeh z ustnic. Brez besede je poskušala vsako zavrnitev in iskala naprej. Pouka ni zamudila niti ure. (Prva izdaja, str. 79)⁶

Marija je hodila vsak dan pogledat na črno desko *glasbene* šole, *če* je *li* kdo pritrdil nanjo vabilo za poučevanje *glasbe*. Dnevi so potekali, njen denar je kopnel. Kupovala je »Novosti« in »Jutranji list«. Toda oglasa ni bilo nobenega. Zbala se je *prihodnjih* dni in pisala stricu po denar. Stric ni odgovoril. Pričela je sama iskati od hiše do hiše, od kina do kina. Povsod pred njo jih je iskalo drugih sto. Vendar ji ni izginil dobri nasmeh z ustnic. Brez besede je poskušala vsako zavrnitev in iskala naprej. Pouka ni zamudila niti ure. (Str. 64)

Njegove oči so *tiho potovale* od mize do mize. Žalost je legala *vanje*. Marije ni bilo v kavarni. Pričel je vzbujati pozornost. Dasi so se v tej kavarni zbirali *vsi mogoči in nemogoči* umetniki in niso bile njihove obleke nič kaj podobne oblekam navadnih ljudi, so se vendarle pričeli ozirati *gostje*, zlasti ženske, na mladeniča, ki je v zasneženem plašču in z *goslimi* pod pazduho slonel ob stebri. Simona se je polastila zadrega. Umeknil se je od stebra in iskal prostora. (Prva izdaja, str. 139–140)

Njegove Oči so *mu begale* od mize do mize. Žalost je legala *nanje*. Marije ni bilo v kavarni. Pričel je vzbujati pozornost. Dasi so se v tej kavarni zbirali *različni* umetniki in niso bile njihove obleke nič kaj podobne oblekam navadnih ljudi, so se vendarle pričeli ozirati *gostje*, zlasti ženske, na mladeniča, ki je v zasneženem plašču in z *goslimi* pod pazduho slonel ob stebri. Simona se je polastila zadrega. *Umaknil* se je od stebra in iskal prostora. (Str. 117–118)

Navedena zglada potrjujeta tezo, da bi tem spremembam le izjemoma lahko oponesli, da je urednik spregledal odtiske v sporočilu, zato je razumljivo, da jim ne namenimo večje pozornosti v nadaljnji analizi.

⁶ Če ni posebej navedeno so vsi navedki iz druge knjižne izdaje romana (B. Magajna 1957). Primerjava s prvo izdajo je pokazala, da na teh mestih ni vsebinskih odstopanj. Po merilih tekstne kritike, se upošteva drugo izdajo kot dokončno avtorjevo različico, ker je na spremembe izrecno pristal.

Drugo raven posegov predstavljajo izpuščena mesta, kjer je težko ugotoviti logiko redaktorja, saj je nekatere prizore črtal, na drugih mestih pa je iste sestavine ohranil. Ponekod se je zadovoljil le s krajšanjem, drugje pa je izpustil celotne vsebinske sklope.

Izpuščeno

Že na začetku je skrajšal oznako Simonove sestre Danice, tako da je v skorajda otroško radostnem opisu poudaril simbolno raven, istočasno pa je s tem okrnil že tako šibko oblikovano tretjo dimenzijo pripovedi o možnih odnosih moškega do ženske, ki vodi do višjega in po pisateljevem mnenju do edino sprejemljivega razmerja, ko ljubezen postane odrešiteljska za vse, ki jih je storjena krivica in so pomoči potrebni (prva izdaja, str. 12; druga 9–10). Nekaj strani za tem (str. 18) je izpuščen diskurz o pravljici iz Simonovega otroštva, kar predstavlja pomembno sestavino poetike Bogomira Magajne, ki je v pravljicah in legendah odkrival ljudsko modrost in preko nje razpoznaval globlje resnice o življenju. Redaktor pa je moral ohraniti motiv vile Undene, ki ugrabi človeka in ga ima ujetega na dnu morja v mestu Vineta, kjer ima utopljenec svoje življenje. Motiv je namreč pregloboko vpet v strukturo »usodnih žensk« Simonovega življenja, zlovesče napoveduje možen razplet, junak pa se med krizo večkrat ozira v valove reke in išče utopljenca (prva izdaja, str. 98, 122, 174; druga 82, 104, 150).

Kljub določenim simbolnim reminiscencam, bi enako upravičeno kot prej omenjeno pravljico lahko izpustil zgodbo o kraljičinem studencu, ko Simon pripoveduje, kako sovražniki niso mogli premagati domačinov in so jim zato zastupili vodo, rešila pa jih je »*ljudska kraljica, ki ji je bilo ime moč, odpor, ljubezen in lepota*«, torej ženska, povsem brez telesne in čutne razsežnosti, ki naj bi dobila značilnosti alegorije. Ljudska kraljica je tedaj šla od enega do drugega in vsakemu odprla oči, rešila pa jih je tako, da jim je dala piti žive vode, ki je privrela, ko si je zabodla meč v srce. Ljudje, ki so pili to vodo, »*vrdečo kot kri*«, so se uprli in premagali sovražnika (prva izdaja, str. 262; druga 223). Vstavek deluje kot odvečen upočasnjevalen element ob že tako precej razvlečenem opisovanju umiranja Marije na koncu romana, kjer se mora kristalizirati pisatelj kredo. Čeprav je redakcija krepko skrčila obe zadnji poglavji, se zdi, da je ta ostal zaradi narodno osveščajočega sporočila, čeprav ga je mogoče razumeti na različne načine, med drugim kot imperativ voditeljem/vladarjem, ki bi se morali žrtvovati za svoje ljudstvo, lahko pa je zmaga nad sovražniki tudi simbolična in pomeni žrtvovanje za osvoboditev ljudskih množic na duhovni ravni.

Takšne elemente, ki se poigravajo s svojstvenim razumevanjem ljudskih legend, najdemo v številnih delih Bogomira Magajne in so pomembna sestavina njegove poetike tako pri tistih, ki so namenjena odraslemu kot tudi pri tistih za mlade bralce (*Bratje in sestre* 1932, *Brkonja Čeljustnik* 1933, *Čudovita pravljica o Vidu in labodu Belem ptiču* 1937, *Le hrepenenja*, 1937, *O zlatem klasu, zlatem gnezdu in biseru* 1955, *Zgodbe o lepih ženah* 1955). Ni namreč slučajno, da imajo mnoge njegove novele oznako »*legende*« (*Le hrepenenja* 1937, *Oživeli obrazi* 1943, *Zgodbe o lepih ženah* 1955). Morda bi lahko ocenili, da gre pri tovrstnih posegih za znamenja nezaupanja v eno izmed jeder pisateljevega umetniškega oblikovanja, ki je v danem zgodovinskem trenutku lahko tudi razumljivo zaradi takratnih zaostrenih kulturnopolitičnih razmer.

Vsekakor je redakcija odsev recepcije pisatelja: izpoved preko legend je v petdesetih letih prejšnjega stoletja vprašljiva, pisatelj se tega do neke mere zaveda, vendar ne odstopa povsem od lastne poetike.

Bolj problematično je krajšanje ali izpuščanje tistih mest, ki kažejo Magajno kot pronicljivega poznavalca sveta blodenj in notranjega psihičnega dogajanja, kakršen se je izkazal predvsem v svojem najboljšem delu, zbirki novel *Zaznamovani* (1940), ki se po krivici premalo upošteva pri proučevanju razvoja slovenske novelistike (Z. Jan 2004). Med najsugestivnejše dele romana namreč sodijo upodobitve blodenj, kakršno najdemo v desetem poglavju (str. 60–63), ko Simonu *hrepenenje, združeno z boljo, valovi skozi srce med sanjami, resničnostjo in hrepenenjem*. V temnikasto modrem polmraku mesečine se vpletajo podobe ljubljene Marije, po kateri se ozira v smeri Gornjega mesta, vino mu kroži po glavi, zajame ga valovanje, ki ga vleče preko okna, kjer ga kličejo kamni na dvorišču, ki se zibajo v neskončnih nižinah kot na širni valujoči vodi. Nakar ga prikliče srebrn glasek, vendar je kot prikovan na postelji, s katere strmi v kot, kjer se na podu lesketa materino pismo, ki ga je tam pustila Jelka. Nakar se nad pismom prične porajati slika, misel se strne v podobo sestre Danice. Ko razprostre roke, da bi jo objel, roki sežeta skozi svetlobo in se dotakneta druga druge. Privid je vztrepetal in izginil. Simon pa se opoteče, prične kričati, ves preostanek noči ga kuha vročica, dokler proti jutru ne zaspi.

Ta stilizirani povzetek kaže, kako bogat spekter različnih asociacij in motivacij je znal povezati pisatelj, zato je problematično, da je iz opisa Simonovih bolečin ob smrti sestre Danice izpuščen del njegovega samogovora (prva izdaja, str. 48 – ; druga 37 –). Podobno je močno skrajšano 25. poglavje, ko je Simon spet na robu samomora, a ga reši Manciga. Njuno razmerje se s tem očisti, tako da se na koncu kot dva otroka držita za roke, ko se vračata v življenje. Ob tem je zanimivo, da v drugi izdaji ni nobenega posega na mestu, ki opisuje obred v sinagogi, v judovski molilnici, kjer naj bi donele orgle in se slišalo skrivnostno petje (prva izdaja, str. 218; druga 185), le zaradi krajšanja zaključnih poglavji je izginil drugič uporabljen isti motiv (prva izdaja, str. 264).

Bistveno skrčeno je Simonovo prepričevanje Malči, da se seznanj s stražnikom, kar bo privedlo do njunega zblizanja, tako da bosta rešila stiske obeh, pa še bolne hčerke (prva izdaja, str. 94 – ; druga 79 –). Skrčen je opis skrivnostne predstave v menažeriji (prva izdaja, str. 144–146; druga 123–124). Za tretjino je skrajšan opis zabave pri Regini, kjer se kaže razdvojenost Simona in njegova sposobnost, da ureja razmerja med ljudmi (prva izdaja, str. 122–136; druga 104–115).

Nekateri posegi v drugi knjižni izdaji romana so povezani s tedanjimi razmerami, saj se je v drugi polovici petdesetih let ponovno zaostri odklanjanje vernosti in so se vrstili ostri napadi na rimskokatoliško Cerkev. To je najverjetnejši vzrok za črtanje prizora, ko okoliške kmetice prižigajo svečke v kapelici pred Kamenimi vrati, ki vodijo v Gornje mesto, in tako dosežejo, da se prošnja uresniči, saj imajo posamezni elementi simbolično in tudi kompozicijsko vlogo: brezbožen študent je pred svojo promocijo prižgal svečo na tem oltarju, vsi so se mu smejali, on pa je po promociji postal drugačen in zamišljen.⁷ Od tod namreč izpelje osrednjo misel: »Gornje mesto ni Zagreb – ali pa

⁷ Iz druge izdaje je izginilo še nekaj angelov in nagovorov Boga, vendar bi težko trdili, da je to bistveno osiromašilo delo.

je tisti Zagreb, ki stoji visoko nad onim mestom na dnu; to je Zagreb, ki še vedno sili v nebo in je že po pesmi, ki ti tiho poje iz starih hiš, podoben duši svojega ljudstva.« (Prva izdaja, str. 36)

Gornje mesto v Zagrebu (nikjer ne uporabi izvirnega poimenovanja Gornji grad, čeprav ostalih imen mestnih predelov ne sloveni), ki se dviga visoko nad spodnjim delom mesta in v katerega se naseli poduhovljena in idealizirana Marija, pa tudi Kamena vrata so sicer sestavine resničnega sveta, a imajo povsem jasno, morda nekoliko preprosto simbolno sporočilnost. Svečke, ki omogočajo uresničitev priprošenj v kapelici pred vrati, to vlogo smiselno dopolnjujejo, tako kot postane razpelo v Marijini sobici prispodoba življenja in istočasno napoved tistega, kar bo moral Simon prestati (prva izdaja, str. 36–37; druga 28–29). Gre za značilen postopek dvigovanja konkretne, stvarne pojavnosti na simbolno raven. Na drugih mestih se pojavlja poigravanje z resničnimi lastnoimenskimi poimenovanji in povezovanjem sporočila z njihovo semantično vsebino. Takšno vpletanje realnega sveta, da upodobi svet idej, je za Magajno značilno, zato tovrstni posegi krnijo eno razsežnost njegove umetniške identitete, saj je pisatelj »potreboval resnično življenje le toliko, kolikor ga je potreboval za svoje ideje in sanje,« kot je ugotovil Franc Zadavec (F. Zadavec 1972).

Še globlji so posegi na tistih mestih, kjer se pisatelj v prvi izdaji opredeljuje do umetnosti in aktualnih literarnih tokov, iz česar oblikuje opredelitev umetnika in njegovega poslanstva. To pa v prvi izdaji ni le individualno Simonovo iskanje, pač pa naj bi bilo širše, veljalo naj bi za vso generacijo, če že ne za vse umetnike vseh časov. S tega vidika je treba najprej ugotoviti, da je izpuščen uvodni nagovor, ki govori o recepciji ekspresionizma in drugih literarnih formacij, ki jih je pisatelj zavrnil, ker niso povezane z življenjem množic:

Od početka [prve svetovne] vojne do sedaj smo blodili in grebli samo po sebi in nismo našli ne konca ne kraja. Ekspresionizem, najvišja oblika umetnosti, je obsojen, da mora umreti. Kajti zadnjih dvajset let je šlo življenje množic mimo nas. Polne so novih smeri pa tudi novih žaloiger. Prosijo nas: Vrnite se k nam tisti, ki vam je Bog odločil, da nosite luč in lepoto! // Povest naj bo še po svojem dejanju posvečena Mariji in Njenim. // V Sarajevu, septembra in oktobra 1930.

Ne glede na to, da odlomek z vsebino sporočila nekoliko spominja na Cankarjev epilog k Vinjetam, daje temeljni ton celotnemu delu, vsebinsko pa se navezuje na prav tako izpuščen sklepni dialog neimenovanega obiskovalca in študentskega prijatelja s pisateljem Simonom v Sarajevu, kjer je ravnokar dokončal rokopis romana Gornje mesto. Nenavadno je, da je mesto izpuščeno, čeprav je bilo ravno ob izidu druge izdaje (1957) aktualno, saj so to leta, ko je potekala znana polemika o realizmu in fantastiki, do katere se je poleg Josipa Vidmarja in Borisa Zihlerla opredelila tudi vrsta pesnikov in pisateljev, med njimi tudi Bogomir Magajna, Ciril Kosmač pa je polemiziral celo na leposlovnih straneh *Pomladnega dne* ter *Balade o baladi in trobenti*. Zaradi tega bi bil mogoč sklep, da se tedaj pisatelj ni hotel več opredeljevati do aktualističnih vprašanj in da se ni strinjal z deklaracijami v leposlovnih besedilih (N. Štolfa 1955).

Načelna, skorajda programska izjava o oddaljevanju od ekspresionizma je izpuščena, kljub temu pa so ostala nekatera mesta, ki se navezujejo na njegovo izročilo in na mite o

znanilcih novega življenja. Nanj nas spominja nekajkrat ponovljeni motiv skrivnostnega, kakih deset let starega, bledega, plavolasega dečka, ki se pojavi s ključnimi sporočili in tako spremeni tok dogajanja. Zlatolasi deček, kljub mrazu je vedno oblečen le v platneno obleko brez suknje, raznaša letake, za vse druge ni nič posebnega, Simon pa prepozna v besedilu listka – vabila na predstavo v menažeriji – skrivnostno sporočilo. In res se plavolasi deček še nekajkrat pojavi in s sporočili poveže Simona in Marijo, ki se »kot angel« skrivnostno pojavlja v bližini Simona, ko napravi kaj plemenitega ali pa je v najhujših stiskah. V isto poetiko sodi tudi odsev mita o rojstvu novega človeka. Malči bo некоč »rodila otroka, sina, ki bo rasel v nove dni, med nove ljudi. Takrat bo mnogo veselja po vaseh in mestih in le čiste zarje bodo ležale nad polji in hišami.« (Str. 167)

Odločitev, da se izpusti omenjeni uvod, verjetno ni bila naključna in opravičuje tudi nekaj drugih posegov, predvsem pa je plod iste logike, po kateri sta temeljito predelani zaključni poglavji, kjer pisatelj izpove svoj credo in zaokroži svoje umetniško sporočilo. Analizo te spremembe je potrebno osvetliti z razčlenitvijo fabulativnih in kompozicijskih značilnosti romana.

Struktura romana

Če shematiziramo osnovno zgodbo, se razkrije, da je preprosta in se razplete v nekaj mesecih od pozne jeseni do začetka pomladi (simbolika letnih časov), ko osrednji junak doživlja hudo krizo, nato pa očiščenje, dozori in spozna smisel svojega življenja. Pripoved je hoteno privzdignjena, tudi slog je za današnja merila težko sprejemljiv. Marsikje imamo cenene, že izrabljene klišeje, kakršno je npr spremljanje in ilustracija fabulativnega razpleta z vremenskimi pojavi in letnimi časi: prvi dan dežuje, vrh zapleta se dogaja sredi snežnega meteža, zaključek ob odpiranju pomladi, vendar se sonce šele najavlja.

Kljub nesrečni ljubezni glavnemu junaku uspe premagati osebno krizo, najde moč za umetniško ustvarjanje, doštudira in se poda na pot, ki jo je uvidel. Delo noče biti le opis stisk študenta, ki se bori z materialnimi težavami in zaradi ljubezenskega zapleta zablodi v študentska popivanja, kar bi ga skorajda pokopalo. Na nekaterih mestih so vstavljene vzporednice med tistim, kar doživlja glavni junak in drugi liki, ki se pojavljajo kot neke vrste kolektivni junaki, oziroma ljudje iz množice. Kljub temu so izrazite avtobiografske poteze glavnega junaka Simona Jeraja, študenta šestega semestra medicine v Zagrebu, ki se že tri leta ne sme vrniti domov na Primorsko, kjer bi ga italijanske oblasti aretirale, ker se ni odzval vpoklicu na služenje vojaškega roka. Zabisane so le domače družinske razmere, vendar se tudi junakova sestra imenuje Danica, tako kot ena pisateljevih sester, obe materi sta Mariji itd.

Nekega deževnega jesenskega jutra v kavarni Medulić Simona ogovori Marija, ki je z Gorenjske prišla v Zagreb študirat glasbo. Ker je bral slovenski časopis, domneva, da je rojak, in upa, da ji bo pomagal najti poceni sobo, ker sama slabo pozna tuje veliko mesto in bi težko našla naslove iz malih oglasov. Kompozicijsko je pisatelj uspešno oblikoval začetek romana, saj je omenjeno predzgodbo preskočil. Razberemo jo kasneje, tako da je že na prvih straneh, ki prikazujejo, kako po dežju iščeta sobo in jo

zvečer končno uspeta najti v Gornjem mestu, očitno, da je med študentoma preskočila iskrica in da sta zaljubljena drug v drugega. Simon zardeva, ko skuša zadržati njeno roko, med pogovorom mu zmanjkuje besed ... Marija ga spominja na sestro, a ne po zunanosti (Marija je črnolasa in ima črne oči, sestra je svetlolasa in modrooka), pač pa duhovno.

Večer se konča v novi sobici Marije s poljubom, a tudi z njeno jasno in odločno izjavo, da bo Simonu le sestra, on pa se noče odreči tudi telesni ljubezni. Skušal bo storiti vse, da mu ne bo le sestra, ampak tudi žena, čeprav bomo v romanu zaman iskali kakšen opis fizične privlačnosti ali spolnega zблиžanja.

Tudi na tem mestu je pisatelj spreten oblikovalec. Zaplet je povsem realistično motiviran. Marija ve, da ima tuberkulozo in da bo kmalu umrla kot njena mati, kar je med pripovedjo nekajkrat omenjeno, a Simon tega ne ve. Marija se odreče obojestranski ljubezni, ker noče okužiti Simona, želi pa mu tudi prihraniti bolečino ob njeni smrti:

Poslala ga je od sebe, da bi se ne skrila ob njej, da bi ne utonil ob njej v morju čustev. Poslala ga je, da bi ga obvarovala pred kaljo smrti, ki jo je nosila v pljučih. Želela je, da bi šel med ljudi, ki se jih je poprej izogibal, in videl, kar drugi ne vidijo, in slišal, kar drugi ne slišijo in pisal o tem. (Str. 156)

Iztekaajoče se življenje Marija osmisli z altruistično pomočjo ljudem v stiski in z umetnostjo, ki naj služi visokim humanističnim idealom. Okrog sebe zbere družbo Slovencek, ki delajo v Zagrebu, in skupno si med seboj pomagajo, vendar je ta pomoč predvsem duhovna, saj nikjer ni omenjeno, da bi si tudi materialno pomagale. Tako pisatelj povsem realističen lik spremeni v alegorijo. Simon do konca pripovedi ne izve za bolezen Marije, med hrepenenjem po njej pa spozna poslanstvo, ki mu ga naroča. To se mu razkrije šele, ko je ob njej med zadnjimi izdihljaji, kar bi lahko malce spominjalo na izrabljene klišeje, kakršnega najdemo npr. v zaključnem prizoru *Dame s kamelijami* oziroma *Traviate*, vendar so motivi in snov različni. Marija Simonu namesto telesne ljubezni ponuja sporočilo o drugačnih medčloveških odnosih: »Ljubezen niso samo lepe oči in mlad obraz, ljubezen je dogajanje človeka, ki sočloveka in brata spozna.« (Str. 11) Na drugi strani pa gre za dolžnost, da tisti, ki zna videti in slišati, stoji ob strani ljudem s premnogimi težavami: »Trume deklet in fantov tavajo v skrajni revščini in zapuščenosti, ne da bi našli koga, ki bi jim bil pripravljen pomagati vsaj z besedo. [...] morali bi poiskati tiste poti, po katerih bi bilo našim ljudem lažje hoditi.« (Str. 17) Gre za dokaj preprosto razumevanje osebne ljubezni, ki doseže višjo stopnjo, ko smo jo sposobni razprostrti, tako da zajame vse ljudi in postane tradicionalna humanistična vrednota.

Dokler Simon tega ne bo spoznal, se bo bal, da Mariji ne bi bil le brat. Njegov strah prerašča v krizo, ki se stopnjuje z vestjo o smrti njegove šest let mlajše sestre Danice, ki jo ima nadvse rad in upodablja vez s podjarmljeno domovino. Nadosebna ljubezen, ki je v delu razglašena za edino pravo izbiro, ima namreč tri razsežnosti. Namenjena je revnim ljudem iz delavskih slojev, vendar se uresničuje predvsem pri tistih, ki so slovenske narodnosti, oziroma so rojaki. Pomoč pa se uresničuje preko umetniškega ustvarjanja, ki rojake v tujini notranje bogati, poveže in jim spremeni duhovna obzorja.

Simonovi stiski se pridruži vse hujše materialno pomanjkanje, tako da izgubi sobo in postane brezdomec, nima denarja za hrano, prodati, oziroma zastaviti mora učbenike

in tudi gosli. V svoji razbolelosti in iskanju samega sebe zanemarja študij, usahnejo priložnostni dohodki. Bolj kot je daleč od Marije in njenega Gornjega mesta, bolj se pogloblja razkroj njegove osebnosti.

Bolečina zaradi neuslišane ljubezni Simona spremeni v vase zagledanega egoista. Tako spregleda tragedijo služkinje Jelke, ki predstavlja drugo najpomembnejšo, vzporedno zgodbo v romanu. Tudi ona je Slovenka. Dela pri premožnih lastnikih, ki dajejo sobe v najem študentom (in tudi Simonu), gospodar pa jo je izkoristil in sedaj jo sili, da bi napravila splav. S svojo »bolečino in tiho zagledanostjo« v Simona, »ne more sama s sebe odriniti Zagreba, ki se je zrušil na njo«. Ko jo vržejo na cesto, s culo v roki in otrokom pod srcem, nima kam. Simon bi jo s prijazno besedo lahko rešil, pa je ni, ker je poln napuha pestoval le lastno neuresničeno ljubezen. V svoji zaslepljenosti »se ni zmenil za mehki, proseči izraz njenih oči«, ki ga je opazil, tako da je globoko v sebi vedel, da je vanj zaljubljena. Vzvišen v lastni bolečini jo grobo sooči z usodo njenega otroka: »Pojdi na starino in kupi gosli za svoje dete, da bo lahko vsaj cigan.« »Jelka ni več jokala, v dušo ji je legel strah, ki je bil večji od dneva do dneva.« (Str. 74) In potem se neke zimske noči, sredi sneženja, na samotni Savski cesti vrže pod tramvaj. Čeprav nekoliko motijo neposredni pisateljevi nagovori bralca, je tako kot v uvodnih poglavjih tudi tu spretno izpeljal kompozicijo, saj se stopnjujoča se stiska Jelke smiselno prepleta z vzporednim stopnjevanjem Simonove krize.⁸ Simonov očitek vesti odločilno pripomore k njegovemu dozorevanju.

Na tej poti po stopnicah navzdol, ko se vse bolj oddaljuje od Gornjega mesta, ga prijatelj z gimnazijskih let Miroslav Krilan vpelje v študentsko družbo, ki se zbira v gostilni *Pri črnem jagnjetu* na koncu *Slepe ulice*. Vrstijo se popivanja, hrupna veseljačenja, vendar ne morejo prekriti praznosti in brezizhodnosti. Pripovedna perspektiva se razširi z medsebojnimi odnosi družčine. Streže jim natakarka Anica, doma iz Celja, ki včasih poveže niti usode, kot takrat, ko sprejema pisma in pomoč za Simona. Malči, drugi izstopajoči lik te družčine, je zbrala dovolj poguma, da je zapustila svojega nasilnega moža, a sedaj ne more napolniti svojega življenja, čeprav je poleg Anice edina, ki je polna zdrave življenjske moči, zato ji Simon prerokuje, da bo nekoč *rodila otroka, sina, ki bo rasel v nove dni, med nove ljudi*. (Str. 167)

Vsak pripadnik družčine je na enem ali drugem oglu tega ali onega ljubezenskega trikotnika. Sem se zatekata Erika in študent pianist Nikolaj Benčina, ki se ljubita, vendar hoče Benčina ostati zvest svoji bogati zaročenki, ki ga vzdržuje. Z veseljačenjem skuša zapolniti svojo praznino nadarjena in premožna Regina, ki je študij medicine ne zadovoljuje, čeprav vse izpite opravi z odliko, zato se igračka zdaj s tem, zdaj z onim fantom in skuša omrežiti tudi Simona. Pisatelj jo postopoma razvije v negativen lik usodne ženske, ki uničuje vse, kar je pozitivnega okrog nje. V hladno bogato Židinjo Manciko je zaljubljen Miroslav Krilan, a jo dolgočasi s svojo praznostjo in ljubosumnostjo, zato skuša osvojiti Simona. Med njima se postopoma razvije globlje nagnjenje, a razmerje še zdaleč ni podobno tistemu, kar Simon pričakuje od Marije.

⁸ Redaktor je s tega vidika izboljšal kvaliteto druge izdaje, ko izpustil gloslo na začetku 15. poglavju »Bralec naj med tem in naslednjim poglavjem ponovno misli na Jelko.« (Prva izdaja, str. 113) Žal pa ni posegel pri vseh nepotrebnih in celo motečih nagovorih bralca.

Tretja plast romana namreč poleg fabulativne razsežnosti predstavlja pregled možnosti, ki jih ima Simon pri različnih tipih žensk, vendar ni nobena ustrezna, zato zavrne vse. Izgubi pa tudi Marijo, tako da mu ostane le poslanstvo, ki mu ga je ona naložila in seže od umetniškega ustvarjanja do povsem konkretne pomoči »*bratom in sestram*« v socialni stiski. Ljubezenska iskanja postanejo iskanja smisla življenja oziroma gornjega mesta, to pa ni ljubezen s takšno ali drugačno žensko, pač pa ljubezen do vseh ljudi.

Študij medicine je zanj pomemben le toliko, da si bo služil kruh, čeprav je to vendarle eden najbolj humanih poklicev, kot je s svojo prakso dokazal tudi pisatelj sam. Prav v tem pa je tudi jedro sporočila: diploma je le kos papirja, če življenje nima višjih ciljev in ne seže v oblikovanje humanih odnosov med ljudmi.

Na tej ravni, ko vključuje socialno okolje, se pojavljajo pretresljivi miniaturi prizori, kakršna je podoba prezeble deklice, ki je razbila steklenico vina, namenjeno maminemu prisilnemu ljubimcu in ji Simon pomaga. (Str. 98) Soroden je prizor v menzi za brezdomce in pogovor z brezposelnim delavcem, ki ima doma nepreskrbljeno družino, čeprav bi ga ena sama razkošna obleka iz izložbe rešila najhujše stiske. (Str. 84) Ena izmed Jelkinih družic Lina, prvič se pojavi s pesmijo Izara, je spoznala, da ves svet sloni na goljuftji in je za usodo pocestnice zamenjala brezizhodno revščino služkinje. (Str. 134) Zadnji krog razširitve pripovednih razsežnosti so torej preprosta dekleta, natararice, prodajalke, služkinje, pevke, pa tudi prostitutke, v Slovenke, ki so si kot sestre, »*po sto jih vsak dan pride v to mesto, da si tu poiščejo sreče, a tonejo v črne dni, navadno nimajo pravice, da bi imele srce*«. Srečujejo se v glavnem na dveh prizoriščih – v kavarni *Jadran* in nekem *zabavišču*, ki je last strica Mancike in kjer igra Marija. Usoda teh ljudi iz nižjih slojev je povzeta v ugotovitvi: »*Najprej raztrgajo človeku srce, potem ga vržejo na cesto. Enim trgajo srce, drugim možgane, nam delavcem roke*«. (Str. 87)

Ti liki med pripovedjo komajda doživijo razvoj. Upodobljeni so predvsem kot možnosti, ki jih življenje ponuja Simonu. Le on dozori ob izgubi sestre Danice, zaradi krivde pred Jelko in neuresničene ljubezni do Marije. V iskanju odgovorov na lastna vprašanja se prekali, dozori, spozna samega sebe in svoje mesto v življenju, tako da na koncu pripotuje

na široki trg sredi Gornjega mesta. Visoki stolp se je lesketal v mesečini in kipel kvišku, kot da se hoče dotakniti zvezd. Noč je molčala. Sam je stal sredi širokega trga. Potem je odšel skozi Kamenita vrata in po Dolgi ulici na hrib nad mestom. Strmel je celo uro v svetleče se obzorje, ki je obkrožalo ravnine in gore. Širok svet se je širil pred njegovimi očmi. Velika sončna obla se je dvignila izza obzorja in obarvala njive in drevesa, ravnine in gore s sojem novih žarkov. (Str. 227)

Razumevanje umetnikovega poslanstva

Ko odpadejo različne možnosti za uresničevanje življenjskega smisla, se Simon osvesti in spozna, da je njegova najpomembnejša razsežnost umetniško ustvarjanje, ki je nevsiljivo prisotno skozi vso pripoved, saj sluti:

Morda pa res nisem tak, kot so drugi ljudje; morda je res prišlo od nekod nekaj daljnega in skrivnostnega vame in me spremenilo vsega že od otroških let, da vidim, česar drugi ne

vidijo, da slišim, česar drugi ne slišijo, da hodim po stezah, ki so drugim zakrite, da sem tujec med vsemi in toliko časa tujec, dokler jih ne obvladam. (Str. 123)

Kar je na tem mestu izrecno formulirano, se napoveduje že v Simonovem otroštvu in potrди, ko mora pobegniti od doma. S seboj vzame le gosli, ki jih je dobil pri štirinajstih letih in v katerih »je bilo vsako leto več življenja«. V najhujši stiski jih mora prodati, vendar mu jih Marija skrivaj spet odkupi v zastavljalnici. Spet ga spremljajo in zvenijo v resonanci z njegovimi iskanji.

Simonova zaznamovanost s poslanstvom umetnika v prvi izdaji naravnost izstopa. Prikazana je kot razsežnost, ki zaobjema vse dimenzije življenja. Vključuje tudi splet ljubezenskih iskanj in tavanje od ene do druge ženske, izmed katerih se izkristalizirajo tri možnosti: sestra Danica, služkinja Jelka in vzvišena odrešiteljica Marija, ki je edina prava življenjska izbira. Pisatelj, ki je ostal samski vse življenje, čeprav je oboževal otroke, izpoveduje prepričanje, da se moraš odreči individualni ljubezni, jo žrtvovati in razprostrti na vse ljudi, ki so tvoje moči potrebni. Takšno ljubezen je mogoče uresničiti le z umetnostjo, ki služi ponižanim in razžaljenim. Najprej je Simon hodil »za lepo gospo v stolp, kjer so bile zaprte vse line«, in iskal »hijacinto, rožo, ki do opojnosti dehti«. Na koncu, ko ob smrti Marije dozori, stopi na osrednji trg Gornjega mesta in zre v svetlikajoča se obzorja novega dne. Ni težko ugotoviti, kakšno mesto bo v njegovem življenju imela ljubezen, osebna sreča in umetniško ustvarjanje.

Izpuščeni epilog to izrecno opiše. Oblikovan je kot časovno odmaknjena pripoved tretjega, še nevpeljanega pripovedovalca, brez imena; lahko bi bil Simonov prijatelj z gimnazijskih in drug iz zagrebških let Miroslav Krilan. Srečata se v »nekem skoraj že orientalskem mestu« (Sarajevu), kjer Simon – sedaj že uveljavljen pisatelj, ki »zbuja pozornost kritikov, čitajo pa ga tudi preprosti ljudje« – pomaga nekaj tisoč tam živečim rojakom. Nadaljuje poslanstvo, ki mu ga je izročila Marija. Dokončal je »povest« o Gornjem mestu, v kateri je »iz sebe iztrgal tri duše in jih oblikoval v besedo.«

»Če je Danica tvoja in naša sestra iz Primorja, če je Jelka sestra tistih naših, ki so raztreseni po vsem svetu, kaj je Marija, kdo je Marija? Je Marija naša duša voditeljica, je Marija naša beseda, naša lepota – ali kaj?« [Simon] ni odgovoril. »Kako moreš upodobiti mrtve osebe za prikazovanje našega življenja?« – »Nikakor niso mrtve. Bolj žive so kot kdaj,« je zaklical in zopet so se mu name razjezile oči. (Prva izdaja, str. 270)

Ponovno srečamo značilno pisateljevo pripovedno tehniko. Združuje povsem resnične dogodke (v Sarajevu, eni izmed postaj njegovega služenja vojaškega roka, je dejansko dokončal roman), s katerim razkrije globljo, obče veljavno resnico ali pa ideal.

Čeprav je Simon pisal leposlovje že dolgo prej, to ni bilo veliko vredno. Simonovi literarni izdelki postanejo pristni, ko v sebi razčisti probleme in si odgovori na lastna vprašanja. Dotlej pesmi le »naredi, napiše, ne pa živi«. Zato ne morejo biti silne, kot pesmi »lansko leto umrlega pesnika«, ki ga vsaj petkrat omenja brez imena, a je vendarle povsem jasno, da gre za Kosovela, s katerim sta se družila in sodelovala. Šele ko se Simon prekali v najgloblji stiski, ko izgubi vse tri možnosti, ki jih upodablja o Danica, Jelka in Marija, je zmožen resničnega ustvarjanja:

Besede, žive prispodobe, so mu prihajale same na ustnice. Zavrgel jih je. Rinil je vase in se ni spoznal. Budil se je v njem strah pred lastnimi podobami. Prikazovale so se mu podnevi, ponoči, v budnosti, v polsnu, v sanjah. Vzklikal je, kot da se jih boji in se jih brani z roko, ki je sama od sebe zakrilila skozi prostor pred njim. (Str. 184)

Sredi najhujših samoočitkov zaradi Jelkine smrti Simona zdrami Marijino pismo, ki mu naroča, da je njegova dolžnost napisati zgodbo o Jelki, »*ker je v Zagrebu na stotine Jelk in je za njihovo usodo kriva družba v celoti, čas je, da se osvestimo in krenemo na pot, ki jo terjajo množice.*« (Str. 189) Simon jo uboga in doživi očiščenja/katarzo:

Odkar je odposlal novelo o Jelki, se mu je prikazovala v sanjah in se mu smehljala. Štirinajst dni se je boril sam s seboj in napisal je novelo o Danici in še premišljeval, ali naj novelo odpošlje, ali naj ljudem razkrije lepoto tega bitja. Skrivnostni ukaz srca je zapovedal. [...] Tudi Danica se mu je prikazovala odslej v sanjah in se mu smehljala. (Str. 195)

Zgodba o Simonovi ljubezni preraste iz iskanja razmerja z žensko v zorenje in odkrivanje lastnega poslanstva in bistva umetnosti, ki je borba za boljše življenje vseh ljudi. Ohraniti moramo korenine, ki nas vežejo na dom, da ne utonemo v tujem vele-mestu, kjer pa našo usodo doživlja na tisoče bratov in sester. Njim je treba posvetiti naše življenje in jim pomagati, vendar se moramo vzdigniti nad lastne bolečine in se očistiti grehov, ki smo jih storili bratom in sestram, ko smo v lastnem egoizmu in samozagledanosti prezrli njihove stiske. Tega so sposobni le redki, svetli ljudje, kakršna je Marija, povezani so s sposobnostjo umetniškega ustvarjanja. Umetnost torej ni ločena od življenja, pač pa je znamenje, da je človek Človek.

Simonovo zorenje se izoblikuje ne različnih ravneh. Na uvodnih straneh je zaradi izpuščenega uvodnega nagovora izpostavljena njegova odtrganost od domačih krajev, kjer je naš dom v najgloblejšem pomenu besede: »*Gorenjska bi bila kot druge dežele, če ne bi bila posvečena z našo mislijo. [...] In ko zapustimo te pokrajine, se zdi, kot da se je telo odtrgalo od duše in da potem krvavi telo in da krvavi duša.*« (Str. 10)

To je ena izmed izhodiščnih motivacij, vendar se kasneje pisatelj v te razsežnosti Simonove zaznamovanosti ne pogloblja. Prezre tudi možnost, da bi se vključil med revolucionarje in v konkretno borbo za odpravo družbenih krivic. Za Magajno tudi umetnik spreminja življenje enako ali celo bolj resnično kot politik, sindikalist ali kakšen drug aktivist, vendar šele, ko spozna pravo bistvo umetnosti. Pot k smislu življenja in umetniškega ustvarjanja je popotovanje v Gornje mesto, ki vodi po Dolgi ulici, se dviga nad Ilico in ostale predele velemesta, kjer nas spremljajo človeške tragedije in socialne krivice na vsakem koraku. Njim mora biti namenjeno življenje umetnika, ki se zmore prebiti preko osebnih stisk, preko blodenj, sanj in utvar.

To so seveda znana stališča in konvencionalne miselne opredelitve tistega časa, ki koreninijo v romantičnem pojmovanju pesnika – Orfeja, odrešitelja, po drugi strani pa so povezane s teorijo socialističnega realizma, pa tudi tiste smeri, ki smo jo pri nas poimenovali sentimentalni humanizem. Danes je s takšnimi stališča težko doseči prepričljivost. Kljub temu je roman toliko pomemben, da sodi v slovensko literarno zgodovino. Pisatelj se je izkazal kot dober poznavalec dušenih procesov in spreten oblikovalec fabule. Žal se s tem ni zadovoljil in je skušal povsem sprejemljivo biografsko zgodbo dvigniti na širše veljavno raven, kar so nekateri sodobniki razumeli

kot generacijsko problematiko. V drugi knjižni izdaji pa so opazna prizadevanja, da bi osrednje sporočilo postalo obče veljavno, a je zaradi poenostavljenosti dobila poteze časa, v katerem je nastala.

Sklep

Druga knjižna izdaja romana *Gornje mesto* je zaradi sprememb prvotnega besedila spremenila sporočilno naravnost. Ker je izpuščen uvodni moto in sta predelani zaključni poglavji, se je izgubil generacijski značaj dela, saj je roman ostal predvsem prikaz iskanja glavnega junaka Simona, ki nima več potez, značilnih za neko generacijo. Ostal je individualiziran, vsebuje pa najznačilnejše sestavine pisateljevega ustvarjanja, tako da je zaznaven premik v območje avtobiografskega romana, ne glede na to, da se življenje junaka – pisatelja še ne približuje zaključku. Glavni junak naj bi bil glasnik obče veljavnih resnic o poslanstvu umetnika, vendar je ostal v duhovnih mejah časa, v katerem je nastala druga knjižna izdaja romana. Redaktor je prevzel mnenje kritikov prve izdaje, pa tudi estetska merila svojega časa, in izhajal iz prepričanja, da je roman v bistvu kvaliteten, zato ga je vključil v zbirko *Naše brazde*, v kateri naj bi bile ponatisnjene literarne »dragotine« iz preteklosti, vendar naj bi bilo delo preveč razvlečeno. S posegi ni nič dodanega, omejeni so na izpuščanje in na jezikovno prilagoditev tedanji normi knjižnega jezika. Le deloma posegajo tudi v slog, a ne v škodo dela, ki ni moglo prekriti temeljnega značaja. Izhaja iz korenin nove romantike in cankarjanske tradicije, čeprav vključuje tudi socialni realizem in nekatere elemente avantgarde tridesetih let prejšnjega stoletja. Pisatelj je prepletel realistično estetiko s svetom sanj, blodenj in podzavesti, s skrivnostnimi kozmičnimi silnicami ter obtožbo socialnih in narodnih krivic, ki jih simbolizirata lika Jelke in Danice.

LITERATURA

- BRECELJ, Marijan, 1965: Bibliografija Bogomira Magajne. V: Bogomir Magajna: *Življenje in sanje*. Koper: Lipa.
- JAN, Zoltan, 1979: *Biografija Bogomira Magajne*. V: Goriški letnik. – št. 6 (1979). 491–502.
- JAN, Zoltan (ur.), 1980: *Izbrana mladinska dela Bogomira Magajne*; [izbor, spremna beseda in opombe Zoltan Jan]. Ljubljana: Mladinska knjiga. – 217 str.
- JAN, Zoltan, 1983: *Magajna, Bogomir*. V: Primorski slovenski biografski leksikon. 9. snopič. Gorica, Goriška Mohorjeva družba. 321–322.
- JAN, Zoltan. 2003: *Trojna spirala literarnega ustvarjanja Bogomira Magajne*. V: *Języki i tradycje Słowian / pod redakcją Emila Tokarza*. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. – Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. [409]–426.
- JAN, Zoltan, 2004: *Svet blodenj in simbolov v novelah Bogomira Magajne*. V: Slovenska kratka pripovedna proza [urednica Irena Novak Popov]. Obdobja – Metode in zvrsti 23.– Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete
- KRIŽMAN, Mirko, 1995: *Cankarske slogovne prvine in motivika Zagreba v lirični socialni prozi Bogomira Magajne*. Sodobnost 43/6/7. 582–594.
- MAGAJNA, Bogomir. Mohorjeva knjižnica; 48, 1932: *Gornje mesto : povesti iz zagrebškega življenja / spisal Bogomir Magajna*. – V Celju: Družba sv. Mohorja, 1932. – 270 str.

- MAGAJNA, Bogomir, 1940: Zaznamovani. Knjiga novel. S slikami jo je okrasil Riko Debenjak. – Ljubljana, Založba Literarnega kluba: 1940. – 314 str.
- MAGAJNA, Bogomir, 1957: *Gornje mesto : povesti iz zagrebškega življenja*. Z avtorjevim privoljenjem redigiral Ivan Skušek. Naše brazde.– Ljubljana : Cankarjeva založba, 1957. – 226 str.
- LEGIŠA, Lino, 1969: Zgodovina slovenskega slovstva: V ekspresionizmu in novi realizem, 6 zv., Ljubljana : Slovenska matica.
- SPETIČ, Ivko, 2004: *Srečko Kosovel in Bogomir Magajna : njegov prostor in čas*. Primorska srečanja 28/ 273. 28–29.
- ŠTOLFA, Niko, 1955: Bogomir Magajna, Srečanje z umetniki partizani. Ljudska pravica XXI/1955 (26.6.), št. 148. 7.
- VODNIK, France, 1965: Spremná beseda. V: Bogomir Magajna: *Življenje in sanje*. Koper: Lipa.
- ZADRAVEC, Franc, 1970-1972: *Zgodovina slovenskega slovstva*, 5., 6. in 7. zv. Maribor: Obzorja.
- ZADRAVEC, Franc, Jože Pogačnik, 1973: Zgodovina slovenskega slovstva. – Maribor: Obzorja. – 600 str.
- ZADRAVEC, Franc, 1997: *Slovenski generacijski romani*. V: *Slovenski roman dvajsetega stoletja*, 1. zv. Murska Sobota : Pomurska založba ; Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 75–89.
- ZADRAVEC, Franc, 1999: *Slovenska književnost II*. Ljubljana : DZS. 282–283.

SUMMARY

The analysis of differences between the first and second editions of the novel shows that the editorial changes altered the character of the novel from generational novel to (auto)biographic novel. Although the relationship between the features of the two genres has been discussed by Slovene literary criticism, also by Franc Zadavec, it shows itself in a new light if one takes into account the previously overlooked differences between the two editions. The omitted or abridged passages show the reception of the work at the new point in history that favored realism. Omitted or abridged passages mostly deviate from this poetics, although recapitulating folk legends, their transformation, and interlacing his narrative with elevated style is typical of the author and is closely related to his understanding of the artist's mission, therefore it was impossible to eliminate. Magajna uses multilayered structuring of his central message by combining entirely realistic portraying with symbolic, expressionistic, and modernistic elements and the unmistakable influence of Cankar. The central idea, i.e., how one must recognize a broader and higher love for all people in the various forms of personal erotic relationships, is represented with the motives of social and national injustice, where the author combines the realistic approach with the intended and sometimes unsuitable elevation to the symbolic level. This layer, which is deeply ingrained in the narrative structure, could not be entirely eliminated, although this was evidently out of place and was considered the reason that the text is despite its good qualities long-drawn-out. This assessment was the source of the interventions which curtailed the dimension of the work that, according to our analysis, represents the most high-quality layer of Bogomir Magajna's work, i.e., his ability to portray the world of hallucinations and subconscious of his characters.